

In memoriam Ants Viires

(23. XII 1918 – 18. III 2015)

Paastukuu viis meie seast rahvusvaheliselt tuntuima eesti etnoloogi, ajaloodoktor Ants Viirese. Nagu tema mainekatel põlvkonna- ja erialakaaslastel Gustav Rängal ja Ilmar Talvel, kestis ka Ants Viirese uurijateekond üle poole sajandi, kuigi märksa keerulisemates oludes. Viirese esimene teadusartikkel, ratsutamisest, ilmus 1947. aastal, tema 90. sünnipäeval, 2008. aastal võis ta aga toimetaja ja põhiautorina esitleda koguteose „Eesti rahvakultuur“ täiendatud väljaannet.

Ants Viires sündis 23. detsembril 1918 Tartus õpetaja ja teatritegelase peres. Tema huvisid ja vaateid kujundas kultuurilembeline kodu, eriti õpetajaharidusega isa, kes harrastas nii kirjutamist, maalimist, näitlemist kui ka muusitseerimist. Juba algkoolis paistis Ants silma kirjanduslike eeldustega. Pärast Hugo Treffneri Gümnaasiumi *cum laude* lõpetamist, 1937. aastal asus ta Tartu ülikoolis õppima eesti ja inglise keelt ning rahvaluulet, 1940. aastal aga tegi ta Gustav Ränga Raadil peetud loengukursuse mõjul valiku etnograafia kasuks. 1942. aastal asus ta õpingute kõrvalt tööle Eesti Rahva Muuseumi, inspireerivasse noorte teadlaste seltskonda – kolleegideks Eerik Laid, Helmut Hagar, Eerik Pöld, Ilmar Talve jt. Samal ajal hakkas ta aktiivselt tegelema ilukirjandusega, avaldades ajakirjanduses luuletusi, lastejutte ja novelle. Saksa okupatsiooni ajal osales Viires vastupanuliikumises ja teenis mõned kuud tõlgina Saksa politsei pioneeripataljonis. Nõukogude okupatsiooni taastulekul otsustas ta jääda Eestisse, kuid illusioonideta: „Olin veendunud, et mu nooruse maailm on varisenud ja et lõhe senisega kestab kaua, võib-olla terve elu.“

Sõja järel, mis oli viinud elust ja kodumaalt enamiku rahvusteadlastest, langes Viiresele esmalt ERM-i kogude kaitsja ning siis näituse- ja teadustegevuse taastaja roll. Senise maailma kokkuvarisemine tähendas ka, et vaba eneseväljendus ilukirjanduses polnud enam võimalik ja tal kujunes lõplik otsus pühenduda etnograafiale. 1946. aastal sai temast Tartu ülikooli aspirant ja õppejõud, kuid alates 1949. aastast ta poliitilistel põhjustel enam erialast tööd ei leidnud ning pidi järgnevat seitse aastat teenima leiba käskjala, arveametniku ja keeleõpetajana. Siiski suutis ta juba 1950. aastaks valmis kirjutada

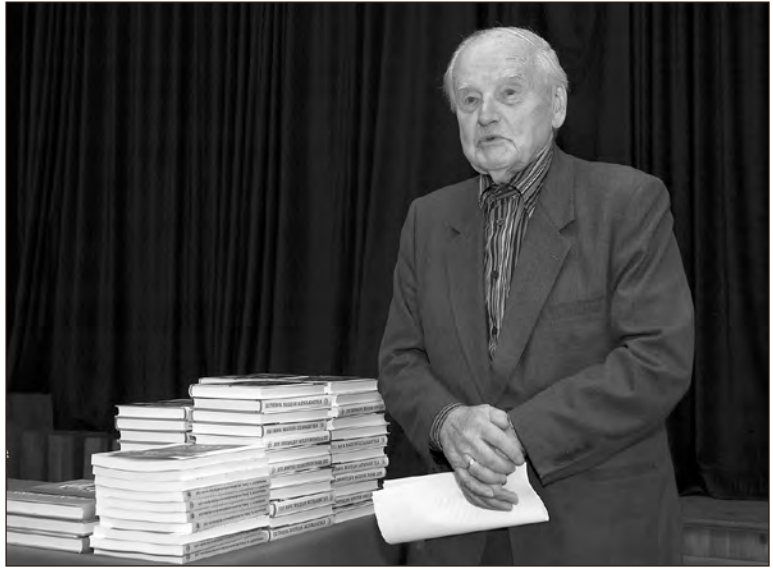
da kandidaaditöö rahvapärasesest puutööndusest. Kaitsmisele lubati see küll alles 1955. aastal.

1956. aastal võttis Harri Moora Viirese tööle ENSV TA Ajaloo Instituuti, mis jäigi neljakümneks aastaks tema põhitöökohaks. Vaatamata 1979. aastal kaitstud doktoritööle ja vaieldamatule teaduslikule autoriteedile tehti talle „sobimatu“ mineviku tõttu töös takistusi – teda ei lubatud väliskonverentsidele ja ka tagasihoidlikule sektorijuhataja kohale kinnitati ta alles 1983. Seetõttu on ta ise nimetanud nõukogudeaegset, tegelikult oma viljakaimat loomeperioodi „luhtunud lootuste aastateks“. Ometi ilmusid „Puud ja inimesed“ (1975), „Talurahva veovahendid“ (1980) ja arvukad artiklid ehitistest, käsitööst ja rahvausundist keeleajaloo, toidukultuuri ning rahvameditsiinini. Tunnustus tuli välismaalt: 1982. aastal sai Viiresest Helsingi ülikooli audoktor, 1983. aastal tippajakirja Ethnologia Europaea toimetuskolleegiumi liige ja 1984. aastal Kuningliku Gustav Adolphi Akadeemia liige.

1990. aastad andsid võimaluse vabamalt reisida, kirjutada uurimusi väliseesti etnograafide panusest ja teha ka ühisprojekte väliskolleegidega – nii ilmus 1994. aastal kogumik Soome ja Eesti linlaste argielust. Viirese juhtimisel avaldati ka entsüklopeedilised „Eesti rahvakultuuri leksikon“ (1995) ja „Eesti rahvakultuur“ (1998). Aktiivse kirjamehena tegutses ta veel üheksakümneandateski eluaastates, avaldades muu hulgas mitmeid artikleid Tunas. 2007. aastal pälvis ta koos kaasautoritega Eesti riikliku kultuuripreemia teose „J. C. Brotze. Estonica“ koostamise eest. Mälestusteraamat „Läbi heitlike aegade“ nägi trükivalgust alles neli aastat tagasi. 1996. aastal sai ta Riigivapi IV klassi teenetemärgi, 2007. aastal riigi kultuuripreemia ning 2009. aastal Tartu Ülikooli rahvusmõtte auhinna. 2005. aastal pärjati ta koos Ilmar Talvega Tartu Ülikooli audoktoriks.

Ants Viirese uurimustes peegeldub tema mitmekülgne eruditsioon, ta oli interdistsiplinaarne teadlane ammu enne, kui sellest terminist sai moesõna. Teoreetilisest aspektist on tema tööd ainulaadseks sillaks eestiaegse ajaloolis-geograafilise lähenemise ja kaasaegsete kultuuriuuringute vahel. Etnograafia sidumist keeleteadusega, arhiiviallikate ja kunstiajaloo tundmist pidas ta endastmõistetavaks, samuti

Ants Viires.
ERM 060931 Fk_2890_26

kui kõigi naabermaade keelte ja kultuuriloo valdamist. Välitöödel rändas ta jalgrattaga risti-põiki läbi kogu Eesti, pikemad uurimisreisid viisid teda Baltimaadesse, Venemaa eestlaste ja soomeugrilaste juurde.

Mitmes vallas, nagu rahvakunst, linna argikultuur ja baltisaksa allikate kasutamine etnoloogilises uurimistöös, võib Viirese kirjatöid pidada programmilisteks, neis sõnastati probleemid ja ülesanded, mis on tänuväärseks lähtekohaks ka tänapäeva uurijatele.

Kõige täuslikumalt sai Viirese uurija- ja kirjameheanne ehk väljenduse tema tuntuimas raamatus „Puud ja inimesed“, milles ta sõnastas ka rahvapärимuse aegumatu väärtuse: „Ja keset kaasaegse tehnika peadpöörivat arengut selgub, et see polegi nii aegunud, et sel on oma missioon ka tänapäeval. See räägib inimõtte teravusest ja käte osavusest ka kõige raskemais oludes, see räägib kadaka visadusega lahjast maast toitu ammutavast elujõust, kindlalt kahe jalaga maa peal seismisest, fantaasialennust ja ilumeelest seal, kus ootaks ainult muret ja viletsust. Lühidalt – see räägib väga veenvalt sellest, et me ei oleks praegu seal, kus me oleme, kui me ei saaks seista kümnete, sadade eelkäinud põlvkondade õlgadel. Ilma esivanemate abita ei näeks me nii kaugele, nagu me näeme nüüd, ei elaks seesugust elu, nagu me elame.“

Uurides üksikasjalikult rahvusliku mütoloogia ja folklorismi arengut 19.–20. sajandi Eestis, ei käsitlenud ta seda pelga „leiutamise“ võtmes, vaid nägi selle olulisust rahva eneseteadvuse arengus ja näitas, kuidas mütoloogiline mõte

on vastanud eestlaste psüühilistele vajadustele, andes rasketel aegadel jõudu ja julgust.

Viirese hiliste tööde seas on eriti muljetavaldav kirjatöö eestlaste ajalooteadvuse arengust 18.–19. sajandil, mis annab talle omase detailise allikaanalüüsi pinnalt pildi mütoloogilise ja ratsionaalse maailmapildi põimumisest. Eesti rahvakultuur oli tema käsitluses pidevalt muutuv nähtus, ka moodsas argielus nägi ta uusi püüdeid säilitada ja esile tõsta kultuurilist omapära vastukaaluks linnaelu ja massimeedia nivelleerivale mõjule.

Ants Viires oli mitme põlvkonna eesti etnoloogide mentor nii õppejõu kui väitekirjade juhendajana, samuti Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Vabaõhumuuseumi teadusnõukogu liikmena. Eesti kultuurilukku jääb ta ka romantilise hingelaadiga luuletaja, sõnaosava esseisti, tõlkija ja toimetajana.

Mõeldes Ants Viiresele, vana kooli härrasmehele ja helgele inimesele, tunneme kahetsust, et teda meie hulgas enam ei ole, kuid samas oleme tänulikud tema loodu eest, mis jääb inspireerima praegusi ja kindlasti ka tulevase uurijaid.

Anu Kannike

Anu Kannike

(1967), teadur-toimetaja,
Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut,
Uus-Sadama 5-347, 10120 Tallinn,
anukannike@yahoo.com